

## Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

### ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa. Laissa säädettäisiin edellytyksistä, joiden perusteella transseksuaalisen henkilön oikeudellinen sukupuoli voidaan muuttaa vastaamaan hänen omaa käsitystään sukupuolestaan sekä sukupuolen muuttamisen oikeudellisista vaikutuksista. Maistraatti voisi vahvistaa täysi-ikäisen henkilön sukupuolen hänen omasta hakemuksestaan, jos hän esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa. Henkilön tulisi

lisäksi olla steriloitu tai muusta syystä lisääntymiskyvytön eikä hän saisi olla avioliitossa tai virallistetussa parisuhteessa.

Steriloimislaissa otettaisiin huomioon steriloimiseen ryhtyminen sukupuolen vahvistamista edeltävänä toimenpiteenä. Kastroimislaki ehdotetaan kumottavaksi. Terveystieteellisen oikeusturvakeskuksesta annettua laista poistettaisiin maininnat kastroimisasioista ja niitä käsittelevästä lautakunnasta.

Lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan mahdollisimman pian niiden tultua hyväksytyiksi ja vahvistetuksi.

### YLEISPERUSTELUT

#### 1. Johdanto

Suomessa arvioidaan olevan noin 200—300 transseksuaalia. Transseksuaalilla tarkoitetaan henkilöä, joka kokee kuuluvansa biologiseen sukupuoleensa nähden vastakkaiseen sukupuoleen. Lääketieteellisesti transseksuaalisuutta pidetään nykyisin sukupuoli-identiteetin häiriönä. Transseksuaalisuus on yleensä pysyvä tila.

Transseksuaali tarvitsee terveydenhuollon palveluja kuten hormonihoitoa ja kirurgisia hoitoja saadakseen vastakkaisen sukupuolen mukaisen fyysisen ulkonäön. Transseksuaalin kannalta on myös tärkeää, että hän saa kokemansa sukupuolen mukaisen etunimen ja henkilötunnuksen. Vuosina 1988—1998 on 49 miestä saanut naisen henkilötunnuksen ja 38 naista miehen henkilötunnuksen.

Transseksuaalille on myös tärkeää, että hä-

nellä on käytössään esimerkiksi sellaiset henkilöllisyysasiakirjat ja koulutodistukset, jotka sisältämiensä tietojen puolesta ovat sopusoinnussa hänen sukupuoli-identiteettinsä kanssa.

Transseksuaalin tavoitteena on yleensä kaikissa suhteissa tulla tunnustetuksi kuuluvaksi siihen sukupuoleen, joka on sopusoinnussa hänen minuutensa kanssa.

#### 2. Nykytila

##### 2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1. Lainsäädäntö, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä

Henkilötunnus

Henkilön sukupuolella on tärkeä merkitys lainsäädännössä. Tieto henkilön sukupuolesta

ilmenee väestötietojärjestelmästä. Väestötietojärjestelmään sisältyvillä tiedoilla on keskeinen merkitys sovellettaessa sellaista lainsäädäntöä, jossa henkilön sukupuolelle annetaan merkitystä. Väestötietolain (507/1993) 6 §:n mukaan henkilötietoja pidetään luotettavana selvityksenä henkilöstä ja hänen perheoikeudellisesta asemastaan, jollei toisin näytetä.

Väestötietolain 4 §:n mukaan Suomen kansalaisesta talletetaan siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään henkilön tunnistetietoina henkilötunnus ja nimi. Väestötietoasetuksen (886/1993) 2 §:n mukaan henkilötunnus muodostuu syntymäajasta, yksilönumerosta ja tarkistusmerkistä. Yksilönumeroksi annetaan kolminumeroinen luku, joka miespuolisilla on pariton ja naispuolisilla parillinen. Lapsen sukupuoli merkitään väestötietojärjestelmään terveydenhuoltohenkilöstön tekemän ilmoituksen perusteella. Kun lapsi on merkitty väestötietojärjestelmään, hän saa henkilötunnuksen, josta käy ilmi muun muassa sukupuoli. Joissakin tapauksissa henkilötunnus saattaa osoittaa virheelliseksi. Esimerkiksi jos lapsen biologisen sukupuolen havaitaan poikkeavan rekisteriin merkitystä, tehdään väestötietojärjestelmään korjaus ja lapselle annetaan uusi henkilötunnus.

Myös Suomessa asuvat ulkomaalaiset merkitään väestötietojärjestelmään. Väestötietolain 4 §:n 4 momentin mukaan ulkomaalaisesta voidaan tallettaa tietoja väestötietojärjestelmään, jos se Suomessa asumisen tai työskentelyn, Suomea sitovan kansainvälisen sopimuksen velvoitteiden täyttämisen tai muun erityisen syyn vuoksi on tarpeen. Ulkomaalaisen, jonka tiedot talletetaan väestötietojärjestelmään, on väestötietoasetuksen 10 §:n mukaan esitettävä Suomen viranomaisen antama oleskelulupa sekä kotimaansa tai oleskelumaansa asianomaisen viranomaisen antama matkustusasiakirja, syntymätodistus, avioliittotodistus tai muu näihin verrattava luotettava selvitys tallettavista tiedoista. Kun ulkomaalainen merkitään väestötietojärjestelmään, hän saa suomalaisen henkilötunnuksen.

Henkilötunnuksen antamisesta päättää maistraatti. Maistraatin päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen ja edelleen korkeimpaan

hallinto-oikeuteen.

Transseksuaalien henkilötunnus on ollut mahdollista muuttaa Korkeimman hallinto-oikeuden vuonna 1988 tekemän ratkaisun jälkeen (KHO 1988-A-46) aluksi Väestörekisterikeskuksen ja 1 päivän marraskuuta 1993 jälkeen kihlakunnan rekisteritoimiston sekä sittemmin maistraatin päätöksellä.

Nykyisin maistraattien tulkinnot siitä, millä perusteella transseksuaalien henkilötunnus voidaan muuttaa, eroavat toisistaan. Eräät maistraatit ovat Väestörekisterikeskuksen dijeen mukaisesti edellyttäneet lausuntoa Terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta. Osa maistraateista katsoo, että hoitavan lääkärin lausunto henkilön transseksuaalisuudesta on riittävä peruste henkilötunnuksen muuttamiselle.

#### Etunimi

Nimilain (694/1985) 32 b §:n mukaan pojalle ei saa antaa naisennimeä eikä tytölle miehenimeä. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos siihen on pätevä syy.

Jos etunimeä ei ole aikaisemmin muutettu, etunimi voidaan nimilain 32 c §:n nojalla muuttaa maistraatille tehtävällä kirjallisella ilmoituksella. Maistraatti hyväksyy etunimen, jos sen hyväksymiselle ei ole esteitä. Muissa tapauksissa etunimi voidaan muuttaa uudeksi etunimeksi kirjallisesta hakemuksesta nimilain 32 d §:n nojalla. Ennen hakemuksesta vireille tulleen etunimen muutoksen ratkaisua maistraatin on hankittava nimilautakunnan lausunto asiassa.

Transseksuaalit ovat etunimen muutosta koskevassa asiassa esittäneet lääkärintodistuksen. Tietävästi transseksuaali, joka on esittänyt lääkärinlausunnon, on aina saanut uuden etunimen.

#### Avioliittolaki

Avioliittolain (234/1929) nojalla naisella ja miehellä on oikeus solmia avioliitto. Avioliitto tarkoittaa perinteistä avioliittoa vastakkaisen biologisten sukupuolten kesken. Käytännössä ratkaisevaa on väestötietojärjestelmään merkitty sukupuoli.

Isyys ja äitiys

Isyyslain (700/1975) mukaan aviomies on avioliiton aikana syntyneen lapsen isä. Lisäksi isyys voidaan vahvistaa tuomioistuimen päätöksellä. Isyyslaissa säädetään perusteista, joilla isyys voidaan kumota. Näiden perusteiden nojalla isyyttä ei voida kumota sen vuoksi, että mies on myöhemmin muuttunut naiseksi.

Suomessa voimassa olevan kirjoittamattoman oikeuden nojalla lapsen äiti on se nainen, joka synnyttää lapsen. Synnyttänyt nainen pysyy oikeudellisesti äitinä, vaikka muuttuisi myöhemmin mieheksi.

#### Lapseksiottaminen

Aviopari voi vain yhdessä ottaa ottolapsen. Muut kuin avioparit voivat yksin ottaa ottolapsen. Myös transseksuaali voi ottaa ottolapsen. Kun henkilö haluaa ottolapsen, käynnistyy ottolapsineuvonta, jossa selvitetään, onko henkilö sopiva ottovanhemmaksi. Sopi- vuutta arvioitaessa selvitetään, tuleeko lapsi saamaan hyvän hoidon ja kasvatuksen lapseksiottajan luona. Jos ottovanhemman sukupuoli myöhemmin muuttuu, tällä ei ole oikeudellisia vaikutuksia ottolapsisuhteeseen.

#### Lapsen huolto ja elatus

Lapsen huollosta säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983). Lapsen elatuksesta puolestaan säädetään lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975). Mainituissa laeissa lapsen huolto ja elatus on pääasiassa sidottu vanhemmuuteen. Vanhemman sukupuolen muuttuminen ei vaikuta näihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

#### Ylioppilastutkinto- ja päästötodistukset

Opetusministeriö on kirjeessään (12.2.1997) ylioppilastutkintolautakunnalle ja opetushallitukselle ilmoittanut, että vanhoilla henkilötiedoilla varustettujen opintotodistusten käyttäminen on kohtuuttoman vaikeata ja on omiaan vaarantamaan henkilön etuja. Näin on, vaikka ylioppilastutkinto- ja päästötodistusten oikeellisuus voidaan selvittää virkatodistusten avulla, josta ilmenee aikaisempi ja nykyinen nimi ja henkilötunnus.

Opetusministeriö on ilmoittanut kantanaan, ettei ministeriö näe estettä sille, että vanhoilla nimi- ja henkilötiedoilla varustetut ylioppilastutkinto- ja päästötodistukset voitaisiin antaa uusilla henkilötiedoilla varustettuina niissä tapauksissa, jolloin sekä nimi- että henkilötunnus ovat muuttuneet. Ministeriö ei näe estettä myöskään sille, että ylioppilastutkintolautakunta tallettaa muuttuneet nimi- ja henkilötunnustiedot ylioppilastutkintorekisteriin. Ministeriön mukaan ylioppilastutkintolautakunta voi luovuttaessaan ammatillisten oppilaitosten ja korkeakoulujen valintaa varten tarpeelliset tiedot ottaa huomioon näin muuttuneet henkilötiedot.

#### Muu lainsäädäntö

Henkilön sukupuolella on merkitystä usealla lainsäädännön alalla. Toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) 3 §:n mukaan perheellä tarkoitetaan muun muassa miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa. Kansaneläkelain (347/1956) 28 §:n nojalla, jos mies ja nainen avioliittoa solmitta jatkuvasti elävät yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa, heidät rinnastetaan puolisoihin heidän eläkkeitään määrättäessä. Asevelvollisuuslain (452/1950) 1 §:n mukaan jokainen Suomen mies on asevelvollinen. Nainen puolestaan voidaan naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain (104/1995) 1 §:n mukaan ottaa vapaaehtoiseen asepalvelukseen. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (39/1889) 3 luvun 2 §:n mukaan miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa ja mahdollisuuksien mukaan eri laitoksissa. Lisäksi vankeja sijoitettaessa ja ryhmitettäessä otetaan huomioon muun muassa vangin yksilölliset ominaisuudet. Eräiden pakkokeinojen soveltamisessa sukupuolella on merkitystä. Pakkokeinolain (450/1987) 5 luvun 12 §:n mukaan henkilönkatsastuksen suorittajan tulee olla samaa sukupuolta tutkittavan kanssa. Työturvallisuuslain (299/1958) 10 §:n mukaan työpaikalla, jossa on sekä miespuolisia että naispuolisia työntekijöitä, tulee olla edellä mainittuja pesuhuoneita, käymälöitä ja muita huonetiloja erikseen miehille ja naisille.

### 2.1.2. Terveydenhuoltoon liittyvä lainsäädäntö

#### Steriloimislaki

Steriloimislain (283/1970) 1 §:ssä säädetään steriloinnin edellytyksistä. Steriloimiseen voidaan ryhtyä asianomaisen henkilön omasta pyynnöstä: 1) kun hän on synnyttänyt kolme lasta tai hänellä on yksin tai yhdessä aviopuolisonsa kanssa yhteensä kolme lasta, 2) kun hän on täyttänyt 30 vuotta, 3) kun raskaus vaarantaisi hänen henkensä tai terveytensä, 4) kun hänen mahdollisuutensa muulla tavoin ehkäistä raskaus ovat epätavallisen huonot, 5) kun on syytä otaksua, että hänen jälkeläisillään olisi tai heille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika tai 6) kun hänen sairautensa tai muu siihen verrattava syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia. Lain 2 §:n nojalla voidaan steriloinnin ryhtyä muun muassa holhoojan hakemukselta, jos henkilö on sairautensa vuoksi pysyvästi kykenemätön ymmärtämään steriloinnin merkityksen.

Edellä 1 ja 2 kohdassa steriloinnin riittää yhden lääkärin päätös, 3 ja 4 kohdassa kahden lääkärin päätös. Lain 2 §:ssä sekä edellä 5 ja 6 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa edellytetään Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen lupaa. Jos yhden lääkärin tai 3 ja 4 kohdassa kahden lääkärin päätös on kieltainen, voidaan lupaa steriloinnin hakea Terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta.

Lain 12 §:n mukaan lakia ei sovelleta sellaiseen sukuelimiä koskevaan toimenpiteeseen, joka on tarpeellinen ruumiillisen sairauden johdosta.

Steriloimislain ei nykyisin ole mainittu steriloinnista transseksuaalisuuden perusteella.

#### Kastroimislaki

Ennen vuotta 1970 voimassa olleen kastroimislain (84/1950) nojalla pakkokastroiminen oli mahdollista, mutta tietävästi ketään ei ole Suomessa pakkokastroitu vuoden 1958 jälkeen. Vuosina 1959—1969 lääkintöhallitukselle tehdyistä kahdestatoista hakemuksesta vapaaehtoisesta kastroimisesta neljä oli tehty transseksuaalisuuden perusteella. Kaikki nel-

jä hakemusta hylättiin yksimielisesti.

Nykyinen kastroimislaki (282/1970) tuli voimaan vuonna 1970. Kastroiminen on luvanvarainen toimenpide. Kastroimislain 1 §:n mukaan kastroimiseen voidaan asianomaisen henkilön omasta vakaasta pyynnöstä antaa lupa, jos on syytä otaksua, että hänelle hänen sukuviettinsä takia aiheutuu vaikeita sielullisia kärsimyksiä tai muita vakavia haittoja ja että vain kastroiminen niitä vähentäisi. Hallituksen esityksen (HE 106/1969 vp) mukaan lupa kastroimiseen olisi mahdollista antaa tilanteessa, jossa henkilölle hänen sukuviettinsä takia aiheutuu vaikeita sielullisia kärsimyksiä tai muita vakavia haittoja ja kastroiminen niitä vähentäisi. Lain perusteluissa todettiin, että kun vapaaehtoisessakin kastroinnissa on kysymys sangen vakavaan laatuiseen toimenpiteeseen, kastroimisedellytyksille ja -menettelylle on kuitenkin asetettava erityisen tiukat vaatimukset. Eduskuntakäsittelyssä vielä korostettiin vapaaehtoisen kastroimisen hoidollista luonnetta lisäämällä kastroimislain 1 §:ään sana "vain" (ja että vain kastroiminen niitä vähentäisi). Talousvaliokunnan mietinnössä hallituksen esityksen johdosta todetaan, että lääkintöhallituksen olisi määräämiensä tutkimusten perusteella ratkaisua tehdessään harkittava, johtaisivatko muut lääketieteelliset toimenpiteet kuten psykoterapia tai hormonihoito samaan tulokseen kuin kastroiminen onnistuessaan, ja myönteisessä tapauksessa katsottava kastroimisen edellytysten puuttuvan (TaVM 17/1970 vp).

Kastroimisen ikärajaksi on lain 2 §:ssä asetettu 20 vuotta. Luvan kastroimiseen voi antaa Terveydenhuollon oikeusturvakeskus, jossa asia käsitellään kastroimisasioiden lautakunnassa (4 §). Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen päätökseen ei voi hakea muutosta.

Kastroimislain 5 §:n mukaan ennen kastroimista koskevan päätöksen tekoa on suoritettava tutkimuksia henkilön terveydentilan selville saamiseksi, niin kuin siitä asetuksella tarkemmin säädetään. Kastroimisasetuksen (361/1970) 4 §:n mukaan ennen kastroimista koskevan päätöksen tekoa Terveydenhuollon oikeusturvakeskus, huomioon ottaen yksittäistapauksessa esiintyvät asianhaarat, määrää suoritettavaksi sytogeneettisen, endo-

krinisen tai psykiatrisen tutkimuksen henkilön terveydentilan selville saamiseksi. Erityisten olosuhteiden vaatiessa voidaan määrätä suoritettavaksi lisätutkimuksia. Myönteisessä lupapäätöksessä voidaan määrätä kastroimisen lykkäämisestä enintään vuodella. Jos Terveydenhuollon oikeusturvakeskus lykkää kastroimisen suorittamista vähintään kuusi kuukautta, sen on samalla määrättävä tarvittavista lisätutkimuksista. Kastroimisasetuksen 5 §:n mukaan Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen on luvan myöntävässä päätöksessään määrättävä, millä tavalla kastroiminen sekä siihen mahdollisesti liittyvä jälkitarkastus ja -hoito on suoritettava.

Kastroimislain 8 §:n mukaan kastroimisen ja siihen liittyvän jälkitarkastuksen ja -hoidon saa suorittaa laillistettu lääkäri Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen määräämässä sairaalassa.

Luvalliseksi todettavan kastroimisen suorittamisesta kastroimislain vastaisesti voidaan tuomita sakkoon tai enintään vuodeksi vankeuteen (10 §). Kastroimislain 11 §:ssä säädetään rangaistavaksi oikeudellisesti merkityksellisen totuudenvastaisen tiedon antaminen viranomaiselle tai lääkärille. Rangaistusuhka on sakkoa ellei kyse ole rikoslaissa säädetystä väärän todistuksen antamisesta viranomaiselle.

Kastroimislain 12 §:n mukaan lakia ei sovelleta sellaiseen sukuelimiä koskevaan toimenpiteeseen, joka on tarpeellinen ruumiillisen sairauden johdosta.

#### Kastroimislain soveltamiskäytäntö

Lääkintöhallitukseen tuli 1970-luvulla ainakin kaksi kastroimishakemusta, jotka oli tehty sukupuolen korjaamisen tarkoituksessa. Toinen oli käytännössä jo tehdyn kastroimisen virallistaminen, toinen hakemus hylättiin hakijan psyykkisen häiriintyneisyyden perusteella.

1980-luvulla 12 henkilöä haki kastroimista nimenomaisesti sukupuolen korjaamisen tarkoituksessa. Näistä ensimmäisen hakemuksen istuntokäsittelyn yhteydessä käytiin lääkintöhallituksessa laaja periaatteellinen keskustelu siitä, voidaanko transseksuaalin henkilön kohdalla kastroimislain 1 §:n

mukaisesti otaksua, että hänelle hänen sukuviettinsä takia aiheutuu vaikeita sielullisia kärsimyksiä tai muita vakavia haittoja ja että vain kastroiminen niitä vähentäisi.

Keskustelun pohjalta istunto totesi, että transseksuaalin kastroimishakemus voidaan käsitellä ja hyväksyä kastroimislain mukaan, jos seuraavat kriteerit täyttyvät:

- 1) aito transseksuaalisuus ja sen mukainen anamneesi
- 2) sukuvietti on vastakkaisen sukupuolen mukainen
- 3) riittävä psykiatrinen seuranta
- 4) mielenterveys vaatii sukupuoli-identiteetin vahvistamista
- 5) positiivinen selviytymisennuste
- 6) psyykinen ja hormonaalinen valmistelu
- 7) kastroiminen ainoa keino "vaikeiden sielullisten kärsimysten lieventämiseen"
- 8) fyysisten tai psyykkisten puutosoireiden tai muiden häiriöiden epätodennäköisyys

Soveltamiskäytäntö on jatkunut lääkintöhallituksen lakkauttamisen jälkeen sosiaalija terveyshallituksen ja sittemmin Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen kastroimisasioiden lautakunnassa. Lautakunnalla on kuitenkin lähes olemattomat mahdollisuudet täyttää alkuperäinen tehtävänsä eli harkita, onko kastroiminen hakijalle hoidollisesti oikea toimenpide. Kastroimishakemuksen tekijä henkilö voi olla sukupuolen korjausprosessissaan niin pitkällä, että hormoni- ja kirurgiset hoidot ovat olennaisesti muuttaneet henkilön ulkoista olemusta, henkilötunnuksen muuttaminen on jo tehty ja kastroimishakemus tehdään lähinnä sukupuolielin-kirurgisten hoitojen saamiseksi.

Laki terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta

Lain 1 §:ssä todetaan Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen tehtäväksi muun muassa kastroimista koskevassa lainsäädännössä sille annetut tehtävät. Lain 2 §:n mukaan tehtävien suorittamista varten Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksella on kastroimisasioiden lautakunta. Lautakunnan kokoonpanoon kuuluu nykyisin terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta annetun asetuksen 11 §:n mukaan puheenjohtaja, jonka tulee olla Terveydenhuollon oikeusturvakes-

kuksen virkamies, ja neljä muuta jäsentä. Näistä yhden tulee edustaa oikeuslääketieteellistä, yhden oikeustieteellistä, yhden psykiatrista ja yhden endokrinologista asiantuntemusta.

Terveysturvakeskuksen yhtenä keskeisenä tehtävänä on lisäksi toimia terveydenhuollon ammattihenkilöiden toimintaa valvovana viranomaisena, jolla on terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain nojalla mahdollisuus puuttua ammattihenkilöiden toimintaan turvaamistoimenpitein esimerkiksi rajoittamalla ammatinharjoittamisoikeutta tai poistamalla sen.

## 2.2. Kansainvälinen kehitys ja ulkomaiden lainsäädäntö

### Yleistä

Lain tasolla transseksuaalien asemasta on säädetty ainakin Ruotsissa, Saksassa, Italiassa, Alankomaissa ja Turkissa.

### Ruotsi

Ruotsin laki sukupuoleen kuulumisen vahvistamisesta eräissä tapauksissa on vuodelta 1972 (Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall). Sukupuoleen kuulumisen voidaan vahvistaa edellyttäen, että henkilö on nuoruudestaan saakka tuntenut kuuluvansa toiseen kuin väestökirjaan merkittyyn sukupuoleen, on huomattavan ajan käyttänyt tämän mukaisesti ja todennäköisesti jatkossakin elää tällaisessa sukupuoliroolissa. Hakijan on oltava vähintään 18 vuotias sekä steriloitu tai muusta syystä lisääntymiskyvytön. Vahvistaminen voidaan tehdä myös tilanteissa, joissa henkilön sukupuolielimet ovat epämuodostuneet siten, että on epäselvää, mihin sukupuoleen henkilö kuuluu. Tällöin hakijana voi olla myös henkilön laillinen edustaja. Ruotsissa sukupuoli voidaan vahvistaa vain Ruotsin kansalaiselle, joka ei ole avioliitossa.

Se, joka aikoo hakea sukupuolen vahvistamista, voi hakea lupaa sukupuolielintensä muuttamiseen enemmän toisen sukupuolen elimiä muistuttaviksi. Lupa tähän voidaan myöntää vain jos vahvistamisen edellytykset ovat olemassa.

Vahvistamisen jälkeen voidaan myöntää lupa sukurauhasten poistamiseen. Lupa voidaan myöntää myös muiden edellytysten täytyessä, vaikka steriloinnista ei olisi tehty. Tämä lupa voidaan myöntää vain erityisestä syystä ennen kuin henkilö on täyttänyt 23 vuotta. Toimenpiteen voi tehdä lupapäätöksessä osoitettu lääkäri tai sairaalassa sen palveluksessa oleva lääkäri.

Lupaviranomaisena on sosiaalhallitus (Socialstyrelsen). Sosiaalhallituksen ratkaisuun voi hakea muutosta yleisestä hallintotuomioistuimesta.

Ruotsissa noin 50 henkilöä vuosittain hakeutuu lääkärin hoitoon toivoen sukupuolen muuttamista. Psykologin ja psykiatrin tutkimusten jälkeen lupia haetaan noin 20 ja näistä hyväksytään noin 15 vuodessa. Vuodesta 1965 vuoteen 1995 leikkaushoidossa on ollut 175 potilasta, joista 93 miehestä naiseksi ja 82 naisesta mieheksi.

### Saksa

Saksan laki on vuodelta 1980 (Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen). Saksan laissa on kaksi ratkaisutapaa: 1) Ns. laaja päätös, jossa sukupuolen ja nimen muuttaminen leikkauksen jälkeen ja 2) suppea päätös, jossa vaihdetaan vain nimi, mutta ei oikeudellista sukupuolta riippumatta siitä, onko leikkausta tehty. Suppea päätös tehdään pääasiassa niille, jotka aloittavat tosielämänsä, mutta myös niille, jotka eivät henkisesti tai fyysisesti ole sopivia leikkaukseen sekä niille, jotka haluavat säilyttää avioliittonsa voimassa. Ratkaisu tekee tuomioistuimien. Molemmilla ratkaisuissa edellytetään hakijan olevan täysi-ikäinen.

Saksassa lähtökohtaisesti edellytetään maan kansalaisuutta molempiin päätöksiin, poikkeuksia kuitenkin on, esimerkiksi pakolaiset ja maassa pysyvästi asuvat.

Tosielämänsä on Saksan lain mukaan tullut kestää vähintään kolme vuotta ja tulee olla hyvin todennäköistä, ettei henkilön vakaumus enää muutu. Laki edellyttää lisääntymiskyvyttömyyden osoittamista. Lisäksi edellytetään, että hakijan ulkoisia ominaisuuksia on leikkaushoidolla muutettu vastaa-

maan toisen sukupuolen ominaisuuksia. Leikkaushoidot eivät ole luvanvaraisia. Sukupuoli voidaan muuttaa vain jos henkilö ei ole avioliitossa.

Vuosien 1981 ja 1990 välisenä aikana tehtiin Saksassa noin 1400 oikeudellista ratkaisua, joista lähes 700 oli suppeita päätöksiä ja hieman yli 700 laajoja. Suppeata ratkaisua koskevista hakemuksista hylättiin 3.6 % ja laajaa ratkaisua koskevista 10.9 %. Mainittuna aikana vain kuusi henkilöä haki nimensä muuttamista takaisin alkuperäiseksi ja vain yksi oikeudellisen sukupuolen palauttamista samaksi kuin ennen ratkaisua. Nimensä muuttaneet odottivat keskimäärin kaksi vuotta ennen kuin hakivat sukupuolen muutosta. Niiden osuus, jotka tyytyivät suppeaan ratkaisuun eivätkä hakeneet laajaa, oli 20-30 %.

#### Italia

Italian laki on vuodelta 1982 (Norme in materia di rettificazione di attribuzione di sesso). Italiassa 18 vuotta täyttänyt henkilö voi hakea sukupuolimerkinnän korjaamista väestötietojärjestelmään sukupuoliominaisuuksiensa muuttumisen perusteella. Laissa ei sinänsä säädetä siitä, tuleeko muuttumisen johtua kirurgisista toimenpiteistä tai esimerkiksi hormonihoidosta. Laki ei myöskään aseta edellytykseksi tosielämänkoetta, valinnan peruuttamattomuutta tai lisääntymiskyvyttömyyttä. Ratkaisukäytännössä vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisen toteamisen edellytyksenä on pidetty sitä, että henkilö haluaa saada myös siinä määrin kuin mahdollista kirurgisesti korjatuksi sukupuoliominaisuutensa.

Italiassa maistraatti (tribunale) ratkaisee edellytysten täyttymisen yksinkertaisella menettelyllä. Hakemuksesta on ilmoitettava aviopuolisolle ja lapsille. Julkisasiamies (pubblico ministero) osallistuu asian käsittelyyn. Maistraatin tulee vakuuttua hakemuksen vakavuudesta sekä psykologisten ja fyysisten edellytysten olemassaolosta. Tarvittaessa voidaan pyytää asiantuntijalausuntoa psykoseksuaalisten edellytysten täyttymisestä. Sukupuolen korjaamiseen tähtäviin kirurgisiin toimenpiteisiin vaaditaan maistraatin ennakkolupa. Laissa on myös säädetty yksinkertaistetusta menettelystä tilanteessa,

jossa henkilö on jo ollut leikkauksessa. Sukupuolen korjauksesta ilmoitetaan syntymärekisteriin. Sukupuolen muuttamisesta seuraa etunimen muuttaminen ja avioliiton mitätöiminen, vanhemmuus säilyy ennallaan. Aiempaa sukupuolta ei saa korjauksen jälkeen mainita virkatodistuksissa. Jos henkilö solmii uuden avioliiton, on sukupuolen korjaamisen salaaminen puolisolta avioliiton purkamisperuste.

#### Alankomaat

Alankomaiden laki on vuodelta 1985. Lain mukaan Alankomaiden kansalainen voi hakea syntymätodistuksensa muuttamista, jos hän on vakuuttunut kuulumisestaan vastakkaiseen sukupuoleen, on fyysisesti mukautunut tähän sukupuoleen siinä määrin kuin se on mahdollista sekä psyykkisesti ja fyysisesti perusteltua. Syntymätodistuksen muutosta haetaan paikalliselta alioikeudelta. Edellytyksenä on, ettei hakija ole avioliitossa. Mieheksi merkityltä edellytetään, että hän on lisääntymiskyvytön, naiseksi merkityltä, että hän ei voi synnyttää.

Hakemuksen voi tehdä myös henkilö, jolla on ollut asuinpaikka Alankomaissa vähintään edeltävän vuoden ajan ja hänellä on voimassaoleva oleskelulupa. Jos henkilöllä ei ole syntymämerkintää Alankomaiden väestötietojärjestelmässä, tuomioistuimien määrää syntymän merkittäväksi Haagin alueen syntymärekisteriin.

Jos tuomioistuin hyväksyy sukupuoliominaisuuden korjauksen se voi hakemuksesta muuttaa myös henkilön etunimet.

#### Turkki

Turkin säännökset on sisällytetty siviilioikeuslakiin vuonna 1988. Lain mukaan syntymän jälkeen tapahtuva sukupuoliominaisuuden muuttaminen väestötietojärjestelmään edellyttää ainakin yhtä lääketieteellistä lausuntoa. Jos henkilö on avioliitossa, puolison tulee osallistua oikeudelliseen käsittelyyn ja tuomioistuin päättää lasten huollosta. Avioliitto purkautuu päätöspäivästä alkaen.

Eräät muut maat

Useissa maissa, joissa ei ole erityisiä sään-

nöksiä transseksuaalien asemasta, on heidän asemansa ratkaistu soveltamalla yleistä lainsäädäntöä. Esimerkiksi Sveitsissä tuomioistuimet ovat määränneet väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen korjaamisen edellyttäen, että henkilölle on tehty kirurgisia toimenpiteitä ja hänellä on hakemustaan puoltava lääkärinlausunto.

Ranskassa oikeuskäytäntö muuttui ratkaisevasti ihmisoikeustuomioistuimen todettua Ranskan rikkoneen Euroopan ihmisoikeussopimusta tapauksessa, jossa henkilön syntymätodistusta ja etunimiä ei ollut muutettu transseksuaalisuuden perusteella. Ranskassa voi saada syntymätodistukseen merkityn sukupuolen muutettua, jos kirurgisten hoitojen jälkeen henkilöllä ei enää ole kaikkia alkuperäisiä sukupuoliominaisuuksia ja hänen fyysinen ulkonäkönsä muistuttaa vastakkaista sukupuolta.

Isossa-Britanniassa ei toistaiseksi ole erityislainsäädäntöä, vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on toistuvasti esittänyt, että lainsäädännön tarpeellisuutta tulisi harkita. Isossa-Britanniassakin transseksuaalit ovat kuitenkin saaneet käytännössä merkinnän uudesta sukupuolesta henkilöllisyysasiakirjoihinsa. Sen sijaan syntymätodistuksia ei ole muutettu ja transseksuaali voi solmia avioliiton vain vastakkaista biologista sukupuolta olevan henkilön kanssa. Sukupuolenkorjausleikkausten suorittamiseen ei liity erityisiä oikeudellisia edellytyksiä. Lääkärintodistuksella osoitetut ulkomailla tehdyt korjausleikkaukset otetaan huomioon esimerkiksi henkilötodistusta annettaessa. Sairaushuutuskortin voi saada korjatun sukupuolen mukaisena, jos siitä on merkintä passissa tai henkilötodistuksessa. Iso-Britannian sisäasiainministeriö on asettanut työryhmän selvittämään tarvittavia transseksuaalien asemaan liittyviä säädöksiä.

Tanskassa transseksuaaleihin sovelletaan sterilöimis- ja kastroimislakia, jonka mukaan kastraatioluvan voi antaa oikeusministeriö muun muassa sillä edellytyksellä, että hakijan sukuvietti aiheuttaa hänelle henkistä kärsimystä tai sosiaalista syrjintää. Yleensä oikeudellisen sukupuolen korjaaminen edellyttää kastraatiota, mutta oikeusministeriö on hyväksynyt joissakin tapauksissa oikeudellisen sukupuolen korjauksen sillä perusteella,

että hakija on muusta syystä lisääntymiskyvytön. Lääketieteellisten toimenpiteiden jälkeen on mahdollista saada nimen ja henkilötunnuksen muutos. Ulkomailla tehdyt sukupuolen korjaukset hyväksytään samoin edellytyksin kuin Tanskassa tehdyt.

Norjassa henkilötunnus voidaan muuttaa vain jos hakija on ollut sukupuolenkorjausleikkauksessa (kastraatio). Todistuksen leikkauksen suorittamisesta antaa valtion sairaalan (Rikshospitalet) ylilääkäri. Sairaala lähettää vuosittain 10-12 sukupuolenkorjausilmoitusta väestötietojärjestelmään. Ilmoituksen perusteella henkilö saa uuden henkilötunnuksen ja hän voi muuttaa nimensä. Ulkomailla tehdyt leikkaukset on niinkään valtion sairaalan ylilääkärin vahvistettava. Korjattua sukupuolta pidetään henkilön sukupuolena kaikissa yhteyksissä.

#### Euroopan neuvoston suositus

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on antanut suosituksen transseksuaalien asemasta (1117/1989). Suosituksessa todetaan muun muassa, että täsmällisten säännösten puuttuessa transseksuaalit joutuvat usein syrjinnän ja yksityiselämässään loukkausten kohteeksi. Yleiskokous suosittelee ministerikomiteaa laatimaan jäsenmaille osoitetun suosituksen sellaisen lainsäädännön aikaansaamiseksi, jolla peruuttamattoman transseksuaalisuuden ollessa kyseessä, määrätään muutettavaksi asianomaisen sukupuolta koskevat merkinnät muun muassa väestörekisterissä, virka- ja henkilötodistuksissa, taataan oikeus etunimen muuttamiseen, suojataan transseksuaalin yksityiselämä sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen (19/1990; Euroopan ihmisoikeussopimus) 14 artiklan mukaisesti kielletään kaikkalainen kansalais- ja muu ihmisoikeuksien vastainen syrjintä.

#### Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18/1990) 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta. Sopimuksen 12 artiklan mukaan miehillä ja naisilla on oikeus



solmia avioliitto ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä koskevien kansallisten lakien mukaisesti.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt transseksuaalien asemaa eräissä ratkaisuisaan. Se, että henkilö samaistaa sukupuolensa mieheksi tai naiseksi ja tämän samaistumisen mukaisesti eläminen on selkeästi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattu yksityiselämän suojan piiriin kuuluva asia (8 artikla). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on pohtinut, edellyttääkö yksityiselämän suoja sitä, että valtio tunnustaa henkilön sukupuoli-identiteetin viranomaistoimissa, joissa sukupuolella on merkitystä, esimerkiksi rekistereissä ja henkilötodistuksissa. Tällainen positiivinen velvollisuus valtiolla on todettu olevan. Harkittaessa, onko valtiolla velvollisuutta oikeuksien kunnioittamiseen tietyssä yksittäistapauksessa, on tuomioistuimen mukaan otettava huomioon julkisen ja yksilön edun välillä tarvittava kohtuullinen tasapaino. Korostaessaan tasapainoa yleisen ja yksityisen edun välillä, tuomioistuin ei kuitenkaan ole selkeästi ottanut kantaa siihen, mikä yhteys on transseksuaalisen identiteetin ja yksityiselämän suojan välillä. Toistaiseksi kaikki Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäväksi tulleet transseksuaalitapaukset ovat koskeneet sukupuolenkorjausleikkauksessa olleita henkilöitä.

Tapauksissa Rees (17.10.1986, A 106) ja Cossey (27.9.1990, A 184) Iso-Britanniaa ei tuomittu siitä, että transseksuaaleille ei annettu uutta syntymätodistusta kirurgisen sukupuolenkorjauksen jälkeen. Näille oli kuitenkin annettu uudet henkilöllisyysasiakirjat ja heidän etunimensä oli muutettu. Tuomioistuin piti Iso-Britannian syntymärekisterijärjestelmän tarkoituksena historiallisten tosiasioiden kirjaamista eikä edellyttänyt järjestelmän muuttamista. Tuomioistuin korosti kuitenkin jo Rees tapauksen yhteydessä transseksuaalien ongelmien vakavuuteen ja siihen, että asiaa koskevien säännösten ja käsitysten muuttuessa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan tulkinta saattaa muuttua.

Tapauksessa Sheffield ja Horsham v. Iso-Britannia (30.7.1998) tuomioistuin totesi äänin 11-9, ettei sen kanta syntymätodistusten

muuttamiseen ollut muuttunut. Asia kuului edelleen sopimusvaltioiden harkintamarginaaliin. Tuomioistuin toisti kuitenkin näkemyksensä siitä, että Isossa-Britanniassa ei ollut lainsäädännön asianmukaisuutta riittävästi arvioitu.

Tapauksessa B v. Ranska (25.3.1992, A 232 C) todettiin ihmisoikeusloukkaus, koska Ranskan viranomaiset eivät tunnustaneet sukupuolen muuttumista useissa valittajan kannalta merkityksellisissä suhteissa mukaan lukien etunimen ja henkilötodistuksen muuttaminen. Tuomioistuin korosti, että henkilön tilanne Ranskassa oli vaikeampi kuin Isossa-Britanniassa. Eroja oli esimerkiksi niiden arkipäivän tilanteiden todennäköisyydessä, joiden yhteydessä henkilö joutui paljastamaan virallisen sukupuolensa ja sukupuolenkorjauksen jälkeisen tilanteen välisen ristiriidan.

Tapauksessa X, Y ja Z v. Iso-Britannia (22.4.1997) oli kyse siitä, rikottiinko perhe-elämän suoja tilanteessa, jossa vuosia vakiintuneessa parisuhteessa elänyttä naisesta mieheksi transseksuaalia ei merkitty hänen avopuolisolleen hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isäksi. Iso-Britannian lain mukaan vain biologinen mies voitiin merkitä isäksi. Tuomioistuin totesi, että 8 artiklassa tarkoitettu perhe-elämän suoja koskee X, Y ja Z:aa, vaikka Iso-Britannia oli katsonut, että X ja Y olisi pitänyt todeta yhdessä asuviksi naisiksi ja ettei 8 artiklaa siten voida soveltaa. Tuomioistuin totesi, ettei perhe-elämä rajoittunut vain avioliittoon perustuviin perheisiin, vaan se saattoi käsittää myös tosiasiallisia suhteita. Kysymyksen harkinnassa merkitystä oli useilla seikoilla, kuten parin yhdessä asumisella, parisuhteen kestolla ja sillä, olivatko suhteen osapuolet osoittaneet sitoutuneisuutta toisiinsa saamalla yhdessä lapsia tai jollakin muulla tavoin. Perusteluissa todettiin, ettei Euroopassa ole yhtenäistä käsitystä transseksuaalien oikeudesta vanhemmuuteen eikä ylipäätään hedelmöityshoitojen avulla syntyneiden lasten ja vanhempien suhteen sääntelemisestä. Nimenomaisena esimerkkinä erilaisista käsityksistä tuomioistuin mainitsee sukuolujen luovuttajan anonymiteettikysymyksen.

Tuomioistuimen mukaan ei aiheutuisi kohuttoman ankaria seurauksia vaikka X:ää ei

lain mukaan ollut voitu pitää Z:n isänä. Esimerkiksi perimys voitaisiin ratkaista testamentilla. Valittajat olivat samankaltaisessa asemassa kuin mikä tahansa muu perhe, jonka kohdalla isästä ei ollut tehty merkintää. Tuomioistuimen mukaan sellaisiin perheisiin tai lapsiin ei enää liittynyt mitään erityistä häpeää. X ei ollut millään tavalla estynyt toimimasta Z:n isänä sosiaalisessa mielessä. Yhdessä asuminen voitiin myös vahvistaa määräyksellä, joka antoi X:lle ja Y:lle vanhemmille kuuluvan täyden vastuun Z:sta. Tuomioistuin totesi, että valtiolla on laaja harkintamarginaali, eikä valtiolla voida katsoa olevan velvollisuutta tunnustaa muodollisesti muun kuin biologisen isän isyyttä. Tapauksessa ei siis ollut rikottu 8 artiklaa.

Euroopan Ihmisoikeustuomioistuin on käsitellyt myös transseksuaalien oikeutta solmia avioliitto. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 12 artiklan mukaan avioliittoiässä olevilla miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä säätelevien kansallisten lakien mukaisesti. Rees ja Cossey tapauksissa ei 12 artiklaa katsottu rikottu, vaikka esimerkiksi miehestä naiseksi transseksuaali ei voinut mennä naimisiin miehen kanssa. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että kyseinen henkilö ei ollut estynyt solmimasta avioliittoa naisen kanssa. Sopimuksen 12 artiklan katsottiin viittaavan vastakkaista biologista sukupuolta olevien henkilöiden väliseen perinteiseen avioliittoon. Sheffield ja Horsham ratkaisussa tuomioistuin toisti tämän kantansa (äänin 18-2).

### 2.3. Nykytilan arviointi

Nykyisessä lainsäädännössä ei säädetä siitä, millä edellytyksillä henkilön voidaan katsoa kuuluvan biologiseen sukupuoleensa nähden vastakkaiseen sukupuoleen. Tämä aiheuttaa transseksuaaleille sen ongelman, että heitä ei kohdella yhdenvertaisella tavalla, kun he pyytävät henkilötunnuksen muuttamista. Henkilötunnuksen muuttamisen edellytyksistä ei nimittäin säädetä tarkemmin. Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa sukupuolen tai terveydentilan tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteel-

la. Transseksuaalin henkilötunnuksen muuttamisesta olisikin säädettävä riittävän täsmällisesti ja tarkkarajaisesti laissa.

Nykyisessä lainsäädännössä ei myöskään ole turvattu transseksuaalille mahdollisuutta tulla kohdelluksi hänen sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti niillä lainsäädännön aloilla, joilla annetaan merkitystä sukupuolelle. Vallitseva tilanne voi johtaa toistuviin transseksuaalin yksityisyyden suojan loukkauksiin. Pelkätään uusi etunimi ja uusi henkilötunnus eivät ole tae sitä, että transseksuaalia kohdellaan muuta lainsäädäntöä sovellettaessa naisena tai miehenä. Nykyisen lain mukainen henkilötunnuksen muuttaminen ei ole ratkaisu, joka turvaa henkilötunnuksen saaneelle sellaisen sukupuolioikeudellisen aseman, joka poikkeaa hänen biologisesta sukupuolestaan. Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) mukaan yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämänsä. Yksityiselämän piirin tarkka määrittäminen on vaikeaa. Siihen kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan.

Steriloimislain mukaan steriloinnista ei voida suorittaa sillä perusteella, että henkilö transseksuaalisuutensa vuoksi haluaa tulla steriloiduksi.

Kastroimislaki ja siinä säädetty lupamenettely eivät vastaa tarkoitustaan transseksuaalien hoidossa. Periaatteena on lääketieteellisen hoidon kuuluminen potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992) 6 §:n mukaisen itsemääräämisoikeuden piiriin. Lupamenettelyn edellyttäminen sellaisessa hoidon vaiheessa, jossa luvan hakijalle on voitu tehdä pitkälle meneviä ja peruuttamattomia sukupuoliominaisuuksien muutosten toimenpiteitä ennen hakemuksen jättämistä, ei ole tarkoituksenmukaista. Toisaalta esimerkiksi hormonihoidon luvanvaraistaminen ei ole tarkoituksenmukaista muun muassa sen vuoksi, että tämä voisi johtaa lääkkeiden katukaupan ja sen myötä terveystarvikkeiden li-

sääntymiseen.

Kastroimislakia ei sen voimassaolon aikana ole sovellettu muiden kuin transseksuaalien kastroimiseen. Kastroimislaki ei ylipäätään ole enää tarpeellinen eikä tarkoituksenmukainenkaan keino sen estämiseksi, että kastroimiseen ryhdyttäisiin muusta syystä kuin nykyisessä laissa säädetään kastroimisen edellytykseksi.

Niiden henkilöiden suojaamiseksi, jotka haakeutuvat hoitoon sukupuoliominaisuuksiensa muuttamiseksi muun synn kuin transseksuaalisuuden perusteella, esimerkiksi mielisairausten vuoksi, on käytettävissä lupamenettelyä tarkoituksenmukaisempia keinoja. Ensijainen tällaisten tilanteiden estämistapa on terveydenhuollon ammattihenkilöiden koulutus ja ohjaus. Ammattihenkilöiden toiminnan viranomaisvalvonnalla voidaan tehokkaasti puuttua mahdollisiin epäasianmukaisiin käytäntöihin.

### **3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset**

Esityksen tavoitteena on luoda menettely transseksuaalin henkilön sukupuolen vahvistamiselle. Menettely antaisi transseksuaalille oikeuden tietyillä edellytyksillä saada viranomaisen päätös siitä, että hän kuuluu biologiseen sukupuoleensa nähden vastakkaiseen sukupuoleen. Vaikka transseksuaalit ovat käytännössä saaneet uuden nimen ja henkilötunnuksen, on hallinnollinen käytäntö muuttamisen edellytyksistä vaihdellut. Tämän vuoksi on tärkeää säännellä selkeästi oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä lain tasolla.

Ehdotettavassa laissa sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa säädettäisiin vahvistamisen edellytykseksi lääketieteellinen selvitys henkilön transseksuaalisuudesta ja lisääntymiskyvyttömyydestä. Lisäksi edellytyksenä olisi täysi-ikäisyys ja Suomen kansalaisuus tai kotikunta Suomessa sekä se, ettei henkilö ole avioliitossa.

Henkilö, joka saisi kielteisen päätöksen hakemukseensa, voisi hakea asiassa muutosta valittamalla päätöksestä hallinto-oikeuteen ja hallinto-oikeuden päätöksestä edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Esityksen tavoitteena on lisäksi turvata se, et-

tä henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu, tulee kohdelluksi uuden sukupuolensa mukaisella tavalla sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Oikeudellisen sukupuolen muuttamisella on vaikutuksia useilla elämäntilanteilla.

Steriloimislakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että sterilointiin saadaan ryhtyä myös transseksuaalisuuden perusteella.

Kastroimislaki ehdotetaan kumottavaksi tarpeettomana, koska koko nykyisen lain voimassaolon aikana on tehty ratkaisuja yksinomaan transseksuaalien henkilöiden kastroimisesta. Esityksen mukaan sosiaali- ja terveysministeriö antaisi transseksuaalien hoidon järjestämisestä tarvittavat säännökset ja ohjeet, joilla samoin kuin terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvonnalla ja ohjauksella, voidaan riittävästi huolehtia siitä, että kastroiminen tehdään asianmukaisin perustein. Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta annettusta laista poistettaisiin maininnat kastroimisasioiden lautakunnasta.

### **4. Esityksen vaikutukset**

Esityksellä ei ole taloudellisia vaikutuksia. Esityksen mukaan maistraatit vahvistaisivat henkilön sukupuolen tämän hakemuksesta. Maistraateille ei kuitenkaan tule uusia tehtäviä, koska maistraatit jo nykyisen lainsäädännön nojalla muuttavat transseksuaalien henkilötunnukset uusiksi henkilötunnuksiksi.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksessa ei enää olisi kastroimisasioiden lautakuntaa. Mainittu lautakunta on käsitellyt vuosittain kymmenkunta kastroimista koskevaa hakemusta, joten asiassa syntyvä säästö on marginaalinen.

### **5. Asian valmistelu**

Lääkintöhallitus teki vuonna 1987 aloitteen työryhmän perustamisesta valmistelemaan lainsäädäntöä, joka määrittäisi oikeudellisen sukupuolen vaihtamisen edellytykset. Sosiaali- ja terveysministeriön ja silloisen lääkintöhallituksen virkamiestyönä valmisteltiin 1980-luvun lopulla luonnos hallituksen esitykseksi laeiksi sukupuoleen kuulumisen vahvistamisesta eräissä tapauksissa sekä sterilointilain muuttamisesta. Ehdotuksen mukaan sukupuolen vahvistaminen henkilön

omasta hakemuksesta olisi edellyttänyt, että henkilö on nuoruudestaan asti kokenut kuu- luvansa vastakkaiseen sukupuoleen kuin mi- hin hänet on väestökirjoihin merkitty kuulu- vaksi, hän on täyttänyt 20 vuotta, on naima- ton ja lapseton, steriloitu tai muusta syystä lisääntymiskyvytön sekä Suomen kansalai- nen. Perustelujen mukaan naimattomuudella tarkoitettiin sitä, että henkilö ei ole koskaan ollut avioliitossa. Luonnoksen mukaan jos henkilön aikomuksena oli hakea sukupuolen vahvistamista, olisi hänelle voitu myöntää lupa hänen sukupuoliominaisuuksiaan muut- taviin toimenpiteisiin. Perustelujen mukaan tällaisilla toimenpiteillä tarkoitettiin sekä su- kupuolenvaihtoleikkausta että muita pysy- västi kudoksia muuttavia toimenpiteitä kuten sädehoitoa ja hormonihoitoa, jonka tulokset tietyin edellytyksin ovat peruuttamattomia. Luvasta olisi päättänyt sosiaali- ja terveys- hallituksen erityisistunto. Päätökseen ei olisi voinut hakea muutosta. Laissa ehdotettiin to- dettavaksi, että jos henkilön sukupuoleen kuuluminen on vahvistettu, on sitä pidettävä hänen sukupuolenaan sovellettaessa muuta lainsäädäntöä.

Esityksestä pyydettyjen lausuntojen jälkeen sitä ei viety eteenpäin. Luonnosta kritisoi- tiin erityisesti hormonihoitojen luvanvaraistami- sesta ja siitä, että edellytettiin lapsettomuutta ja ettei hakija koskaan ole ollut avioliitossa. Lisäksi katsottiin muun muassa, ettei suku- puolen vahvistamisen oikeusvaikutuksia ollut riittävästi selvitetty.

Eduskunnan oikeusasiamies antoi 24 päivänä huhtikuuta 1991 ratkaisun kanteluihin, joissa oli kyse sukupuolta vaihtaneen henkilön oi- keudesta saada aikaisemman sukupuolen mukainen ja aikainen tutkintotodistus uuden sukupuolen mukaisena. Sosiaali- ja terveys- ministeriölle osoittamassaan kirjeessä oi- keusasiamies viittaa ministeriössä valmistel- tuun lainsäädäntöön ja toteaa, että kyseisten henkilöiden kannalta sukupuoleen kuulumi- sen vahvistaminen valmistellussa lainsäädän- nössä sanotulla tavalla saattaisi merkitä mo- nia vuosia kestäneiden kärsimysten lieventy- mistä ja yhteiskuntaan sopeutumisen helpot- tumista. Oikeusasiamies piti tärkeänä ja toi- vottavana, että lainsäädäntö asiassa saataisiin aikaan mahdollisimman pian.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies pyysi

joulukuussa 1998 lausunnot sosiaali- ja ter- veysministeriöltä ja sisäasiainministeriöltä eräistä transseksuaaleja ja heidän asemaansa koskevista kysymyksistä. Sosiaali- ja ter- veysministeriöltä pyydettiin kannanottoa muun muassa hormonilääkityskäytännön lainmukaisuudesta, erityistason sairaanhoi- don määräysten tarpeellisuudesta ja kastroi- mislain muuttamistarpeesta. Sosiaali- ja ter- veysministeriö totesi vastauksessaan aset- taneensa työryhmän selvittämään transseksua- alien asemaa ja lainsäädännön muutostar- peita.

Sisäasiainministeriöltä pyydettiin kannanottoa muun muassa siitä, toteutuuko hakijoiden yhdenvertaisuus henkilötunnuksen muutta- mista koskevista asioissa. Ministeriö pyysi asian johdosta lausuntoa Väestörekisteri- keskukselta, joka kuultuaan maistraatteja antoi lausuntonsa. Väestörekisterikeskuksen lausunnossa todettiin, että tulkinta siitä, millä perusteella transseksuaalin henkilötunnus voidaan muuttaa, vaihtelee ja asia koetaan ongelmalliseksi monissa maistraateissa. Vä- estörekisterikeskus katsoi, että tilanteen selkeyttämiseksi asiasta olisi tarpeen määrätä tarkemmin säädöstatasolla. Väestörekisteri- keskuksen mukaan tulisi pyrkiä siihen, että maistraateilla olisi oikeus saada tietyn ter- veydenhuollon viranomaisen yksiselitteinen lausunto, siitä milloin henkilön sukupuolen korjausprosessi on edennyt siihen vaihee- seen, että hänen henkilötunnuksensa voidaan muuttaa vastaamaan hänen uutta sukupuol- taan. Sisäasiainministeriö yhtyi Väestörekis- terikeskuksen näkemykseen siitä, että nykyi- sen epävarman tilanteen selkeyttämiseksi tulisi sukupuolen vaihtamiseen liittyvistä edellytyksistä ja menettelytavoista säätää riit- tävän yksityiskohtaisesti lailla. Ministeriö totesi lisäksi, että hakijoiden yhdenvertaisuus voitaisiin parhaiten varmistaa hankkimalla lausunto sellaiselta asiantuntijalta, joka on erityisesti perehtynyt transseksuaalien hoi- toon.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 14 päivä- nä joulukuuta 1998 työryhmän, jonka tehtävänä oli kehittää transseksuaalien hoitoa ja oikeudellista asemaa. Työryhmä luovutti mietintönsä 28 päivänä helmikuuta 2000. Työryhmä teki ehdotukset transseksuaalien hoitosuosituksiksi, hoidon järjestämistä kos-

keviksi määräyksiksi sekä hallituksen esitykseksi sukupuolen vahvistamista koskevaksi lainsäädännöksi. Työryhmän mietinnöstä pyydettiin lausunnot eduskunnan apulaisoikeusasiamieheltä, oikeusministeriöltä, sisäasiainministeriöltä, opetusministeriöltä, väestörekisterikeskukselta, Terveystieteiden tutkimuskeskukselta, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuskeskukselta, maistraateilta, lääninhallituksilta, Helsingin hallinto-oikeudelta, useilta sai-

raanhoitopiireiltä, oikeustieteellisiltä tiedekunnilta, Suomen Kuntaliitolta, Suomen Lääkäriliitolta, Suomen Psykiatriyhdistykseltä, Suomen Gynekologiyhdistykseltä, Suomen Kirurgiyhdistykseltä, Suomen Sisätautilääkäriyhdistykseltä, Kansaneläkelaitokselta, Korkeimmalta hallinto-oikeudelta, Trasek ry:ltä, SETA ry:ltä, Suomen Potilasliitolta ja Suomen Henkikirjoittajayhdistykseltä.

## YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

### 1. Lakiehdotusten perustelut

#### 1.1. Laki sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa

1 §. Pykälässä säädettäisiin edellytyksistä, joiden perusteella vahvistettaisiin, että henkilö kuuluu vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietolaissa tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty kuulu vaksi.

Pykälän 1 kohdan mukaan edellytyksenä olisi, että hakija esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän sukupuoliroolin mukaisesti.

Maailman terveysjärjestön tautiluokitus ICD-10 määrittelee transseksuaalisuudelle seuraavat kriteerit: "1. Halu elää ja tulla hyväksytyksi vastakkaisen sukupuolen edustajana. Tavallisesti tähän liittyy toive saada kirurgista ja hormonaalista hoitoa oman ruumiin muuttamiseksi mahdollisimman samankaltaiseksi kuin toivottu sukupuoli. 2. Transseksuaalisen identiteetin kokemus on kestänyt vähintään kaksi vuotta. 3 Kyseessä ei ole muun mielenterveyshäiriön, esimerkiksi skitsofrenian oire tai kromosomipoikkeavuus."

Henkilön transseksuaalisuuden tutkimus tehdään moniammatillisessa työryhmässä, jossa selvitetään potilaan soveltuvuus- ja valmiusedellytykset hormoni- ja kirurgiseen hoitoon. Transseksuaalisuuden pysyvyyttä arvioidaan

tavallisesti siten, että henkilö elää määräajan toisen sukupuolen mukaisessa roolissa. Hormonihoito aloitetaan vasta riittävän tutkimuksen jälkeen. Vaikka transseksuaalisuuden diagnoosiin kuuluu toive kirurgisen hoidon saamisesta, ei kirurgista hoitoa jo toimenpiteisiin liittyvien riskienkään vuoksi ole syytä asettaa sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi.

Edellytyksenä olisi myös lääketieteellinen selvitys lisääntymiskyvyttömyydestä, koska muussa tapauksessa saattaisi syntyä tilanteita, joissa henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu naiseksi, siittäisi lapsen tai henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu mieheksi, tulisi raskaaksi. Lääketieteellisen selvityksen sisällöstä annettaisiin erikseen sosiaali- ja terveysministeriön asetus.

Pykälän 2 kohdassa hakijan tahdon vakauden varmistamiseksi edellytettäisiin sitä, että hän on saavuttanut täysi-ikäisyyden. Koska pysyvää transseksuaalisuutta ei ainakaan toistaiseksi ole mahdollista diagnosoida lapsuusiässä, ei tässä iässä ryhdytä sukupuoleen kuulumisen muuttamiseen tähtääviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin. Samoin nuoruusiässä sukupuoli-identiteetti saattaa muuttua äkillisestikin.

Pykälän 3 kohdassa edellytettäisiin, ettei sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö ole avioliitossa tai virallistetussa parisuhteessa. Voimassa olevan avioliittolain mukaan samaa sukupuolta olevat henkilöt eivät voi solmia avioliittoa. Hallituksen esityksessä

laiksi virallistetusta parisuhteesta (HE 200/2000 vp) ehdotetaan, että kaksi samaa sukupuolta olevaa henkilöä voisivat virallistaa parisuhteensa.

Pykälän 4 kohdassa edellyttäisiin, että hakija on Suomen kansalainen tai että hänellä on asuinpaikka Suomessa. On tarkoituksenmukaista, että Suomen viranomaisilta sukupuolen vahvistamista hakevalla henkilöllä on selkeä liittymä Suomeen. Asuinpaikkavaltio on valtio, jossa henkilö asuu ja jossa hänen elämänsä keskipiste ja tärkeimmät kiinnostuskohdat. Koska passin antaa kansalaisuusvaltio, on tarpeen mahdollistaa sukupuolen vahvistaminen myös kansalaisuuden perusteella.

Jos sukupuolen vahvistamisen saanut henkilö katuisi ratkaisuaan, voisi hän hakea uudelleen sukupuolen vahvistamista aikaisemman rekisterimerkinnän mukaiseksi. Vahvistettaessa sukupuoli alkuperäisen merkinnän mukaiseksi ei ole kuitenkaan tarpeen edellyttää tämän sukupuolen mukaista lisäntymiskyvyttömyyttä.

Henkilön, joka on muussa valtiossa saanut päätöksen sukupuolensa vahvistamisesta, on halutessaan Suomen väestötietojärjestelmään tehdyn sukupuolimerkinnän muuttamista haettava sukupuolen vahvistamista tämän lain mukaisesti maistraatilta. Maistraatti ohjaa hakijan toimivaltaiselle lääkärille. Käytännössä voidaan lääketieteellistä selvitystä tehtäessä ottaa huomioon muussa valtiossa tehdyt lääketieteelliset tutkimukset ja hoidot.

2 §. Sukupuolen vahvistaminen edellyttäisi henkilön itse allekirjoittamaa hakemusta. Tässä tarkoitettua hakemusta ei voi tehdä henkilön laillinen edustaja, koska kyse on ratkaisusta, joka on selkeästi henkilökohtainen.

Päätöksen tekisi maistraatti, jonka alueella henkilöllä on kotikunta tai väestökirjanpito-kunta, Ahvenanmaalla kuitenkin lääninhallitus. Vahvistus voitaisiin tehdä myös henkilölle, jolla ei ole kotikuntaa Suomessa. Jos henkilöllä ei ole kotikuntaa tai väestökirjanpito-kuntaa Suomessa päätöksen tekisi Helsingin maistraatti.

Vahvistamista koskeva hakemuksen mukainen päätös on hallinto-oikeudellisten periaatteiden ja hallinto-oikeudellisen käytännön nojalla välittömästi täytäntöön pantavissa.

3 §. Sukupuolen vahvistamista hakevien henkilöiden oikeusturvan takaamiseksi tulee heillä olla mahdollisuus hakea muutosta kielteiseen päätökseen. Muutoksenhakumenetely olisi sama kuin väestökirjaviranomaisten ratkaisuissa yleensä eli muutosta haettaisiin hallinto-oikeudelta. Hallintolainkäyttölain (586/1996) säännökset soveltuvat sellaisinaan sukupuolen vahvistamista koskevaan päätökseen.

4 §. Pykälässä todettaisiin, että vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena muuta lainsäädäntöä, kuten esimerkiksi avioliittolakia, sovellettaessa.

5 §. Sosiaali- ja terveysministeriö antaisi tarkempia säännöksiä ja ohjeita sukupuolen muuttamiseen tähtäävien tutkimusten ja hoitojen järjestämisestä. Ministeriön asetuksella on tarkoitus rajoittaa tutkimusten tekeminen ja hoidon antaminen sellaisiin terveydenhuollon toimintayksiköihin, joilla on siihen tarvittava asiantuntemus.

6 §. Pykälässä säädettäisiin lain voimaantuloista.

## 1.2. Steriloimislaki

1 §. Koska oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista vain sillä edellytyksellä, että henkilö on lisääntymiskyvytön, on sterilöimislaisissa tarpeen mahdollistaa sterilöiminen myös tilanteissa, joissa hakija kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Lain 1 §:ään lisättäisiin tätä koskeva uusi 7 kohta.

4 §. Steriloimiseen voitaisiin 1 §:n 7 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa ryhtyä kahden lääkärin päätöksellä sosiaali- ja terveysministeriön antamien säännösten mukaisesti. Lain 4 §:n 1 momenttiin lisättäisiin tätä koskeva uusi 4 kohta. Koska samalla joudutaan muuttamaan momentin 2 ja 3 kohta sekä pykälän 3 momentti, ehdotetaan koko pykälä muutettavaksi. Pykälän 2 momentti säilyisi asiallisesti ennallaan.

## 1.3. Kastroimislaki

1 §. Kastroimislakia ei sen voimassaolon aikana vuodesta 1970 ole sovellettu muihin kuin tilanteisiin, joissa henkilö on hakenut lupaa kastroimiseen transseksuaalisuuden pe-

rusteella. Lain alkuperäisen tarkoituksen perusteella ratkaisuja ei lautakunnassa ole tehty. Kastroimislaki ehdotetaan kumottavaksi, koska transseksuaalien kastroimisesta ei ole tarpeen säätää laissa eikä kastroimislaki muutoinkaan vastaa alkuperäistä tarkoitustaan.

Kastroimislain lähtökohtana on, että kastroimista hakevalle henkilölle sukuvietinsä takia aiheutuu vaikeita sielullisia kärsimyksiä tai muita vakavia haittoja. Lailla pyrittiin estämään seksuaalirikoksiin syyllistyneiden uusintarikollisuutta. Jos tällaista häiriötä nykyisin pyrittäisiin hoitamaan kastroimisella, jouduttaisiin ratkaisemaan useita lääketieteellisiä, oikeudellisia ja täytäntöönpanoon liittyviä ongelmia.

Kastroimislaki koskee vain kirurgista kastroimista eikä sitä voida soveltaa niin sanottuun kemialliseen kastroimiseen. Tämä ilmenee lainvalmisteluasiakirjoista, joissa puhutaan yksilön ruumiillisen koskemattomuuteen kohdistuvasta toimenpiteestä (HE 106/1969 vp) ja sukupuolirauhasten poistamisesta (TaVM 17/1969 vp). Kemiallisella kastroimisella tarkoitetaan yleensä seksuaaliviettiin lamaavasti vaikuttavaa lääkehoitoa, jonka vaikutus on ainakin aluksi palautuva. Seksuaalirikoksiin syyllistyvillä henkilöillä voi olla tekoihinsa hyvin erilaisia syitä. Silloinkin kun rikosten taustalla on seksuaalinen kohdehäiriö, sitä voidaan hoitaa monipuolisella hoito-ohjelmalla, johon liittyy psykoterapeuttisia, käyttäytymisterapeuttisia ja farmakologisia hoitokeinoja, joista seksuaaliviettiin vaikuttava hoito, kemiallinen kastroiminen, voi olla yksi. Millään hoitomenetelmällä yksinään (mukaan lukien kemiallinen kastroiminen) ei voida seksuaalista kohdehäiriötä varmasti tai pysyvästi parantaa. Jos kemiallista kastroimista haluttaisiin käyttää kastroimislain alkuperäisessä tarkoituksessa, tämä edellyttäisi laajaa yhteiskunnallista keskustelua menettelyn hyödyistä ja haitoista.

Nykyisessä kastroimislaissa on lupaviranomaisena Terveyskeskuksen oikeusturvakeskus, jonka tehtäviin kuuluu myös ter-

veydenhuollon ammattihenkilöiden valvonta. Oikeusturvakeskus voi terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain perusteella tarvittaessa tehokkaasti puuttua tilanteisiin, joissa lääkäri ryhtyisi kastroimiseen vastoin ammatinharjoittamislainsäädättyjä ammatteettisia velvollisuuksiaan. Näihin kuuluu muun muassa se, että terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan noudatettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja.

2 §. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi lain voimaantulosta sekä siitä, että ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

#### **1.4. Laki terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta**

Terveyskeskuksen oikeusturvakeskuksesta annetun lain 1 ja 2 §:stä poistettaisiin maininnat kastroimisasioista ja niitä käsittelevästä lautakunnasta.

#### **2. Tarkemmat säännökset ja määräykset**

Sosiaali- ja terveysministeriö antaisi asetuksella tarkemmat säännökset transseksuaalien hoidon järjestämisestä. Asetuksella on tarkoitus keskittää transseksuaalien tutkimus ja hoito niihin terveydenhuollon toimintayksiköihin, joissa on tähän tarvittava asiantuntemus.

#### **3. Voimaantulo**

Ehdotetut lait ovat tarkoitetut tulemaan voimaan mahdollisimman pian sen jälkeen kun eduskunta on ne hyväksynyt ja lait on vahvistettu. Lakien täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin voitaisiin kuitenkin ryhtyä jo ennen kuin ne tulevat voimaan.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

*Lakiehdotukset***1.****Laki****sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

**1 §**

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietolaissa (507/1993) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;
- 2) on täysi-ikäinen;
- 3) ei ole avioliitossa tai virallistetussa parisuhteessa; ja
- 4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

**2 §**

Sukupuolen vahvistaa henkilön itsensä alikirjoittamasta hakemuksesta maistraatti, jonka alueella henkilöllä on kotikunta tai väestökirjanpitokunta, tai jos henkilöllä ei ole kotikuntaa tai väestökirjanpitokuntaa Suomessa, Helsingin maistraatti. Kun maistraatti on vahvistanut henkilön sukupuolen 1 §:n mukaisesti, maistraatin on välittömästi tehtävä merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään.

Mitä tässä säädetään maistraatista, koskee

Ahvenanmaan maakunnassa lääninhallitusta.

**3 §**

Muutoksen hakemisesta tässä laissa tarkoitettuun päätökseen säädetään hallintolainkäyttölaissa (586/1996).

**4 §**

Tämän lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä.

**5 §**

Edellä 1 §:ssä tarkoitettu lääketieteellisestä selvityksestä sekä sukupuolen muuttamiseen tähtäävän lääketieteellisen tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella. Sosiaali- ja terveysministeriö voi lisäksi antaa mainituista asioista tarkempia ohjeita.

**6 §**

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .  
Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.



## 2.

**Laki****steriloimislain 1 ja 4 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

*muutetaan* 24 päivänä huhtikuuta 1970 annetun steriloimislain (283/1970) 1 §:n 5 ja 6 kohta sekä 4 §, sellaisina kuin ne ovat, 1 §:n 5 ja 6 kohta laissa 125/1985 ja 4 § laeissa 87/1991 ja 1083/1992, sekä

*lisätään* 1 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 125/1985, uusi 7 kohta seuraavasti:

## 1 §

Steriloimiseen voidaan tämän lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä:

- 5) kun on syytä otaksua, että hänen jälkeläisillään olisi tai heille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika;
- 6) kun hänen sairautensa tai muu siihen verrattava syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia; tai
- 7) kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa.

## 4 §

Steriloimiseen voidaan ryhtyä:

- 1) 1 §:n 1 ja 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa steriloimisen suorittavan lääkärin päätöksellä;
- 2) 1 §:n 3 ja 4 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa kahden lääkärin päätöksellä;
- 3) 1 §:n 5 ja 6 kohdassa ja 2 §:ssä tarkoitettussa tapauksessa terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen luvalla; sekä

4) 1 §:n 7 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa kahden lääkärin päätöksellä sosiaali- ja terveysministeriön antamien säännösten mukaisesti.

Edellä 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun päätöksen tulee sisältää toimenpiteen suorittavan lääkärin sekä muun lääkärin antama kirjallinen lausunto, jossa he tarkasti ilmoittavat toimenpiteen syyt ja yksimielisesti toteavat tarvittavien edellytysten olevan olemassa.

Jos yhden lääkärin, tai 1 §:n 3, 4 ja 7 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa, kahden lääkärin päätös on kielteinen, voidaan lupaa steriloimiseen pyytää terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

## 3.

**Laki****kastroimislain kumoamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §  
Tällä lailla kumotaan 24 päivänä huhtikuuta 1970 annettu kastroimislaki (282/1970) siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen.

2 §  
Tämä laki tulee voimaan \_\_\_\_\_ päivänä \_\_\_\_\_ kuuta 20 \_\_\_\_ .  
Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

## 4.

**Laki****terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta annetun lain 1 ja 2 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti  
*muutetaan* terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta 27 marraskuuta 1992 annetun lain (1074/1992) 1 §:n 1 momentti ja 2 §, sellaisena kuin niistä on 1 §:n 1 momentti laissa 421/1998, seuraavasti:

1 §  
Terveys­huollon oikeusturvakeskuksen tehtävänä on huolehtia terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvontaa sekä raskauden keskeyttämistä, steriloin­nista, kuolemansyyn selvittämistä ja oikeuspsykiatriaa koskevassa lainsäädännössä sille säädetyistä tehtävistä samoin kuin tehtävistä, jotka muussa laissa tai asetuksessa taikka niiden nojalla säädetään tai määrätään sen huolehdittaviksi. Virasto toimii sosiaali- ja terveysministeriön

alaisuudessa. Virasto hoitaa myös ne edellä tarkoitetun lainsäädännön nojalla sen toimialaan liittyvät tehtävät, jotka mainittu ministeriö sille määrää.

2 §  
Terveys­huollon oikeusturvakeskuksessa on terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvontalautakunta, raskauden keskeyttämis- ja steriloinnisaasioiden lautakunta ja oikeus-

psykiatristen asioiden lautakunta, joiden tehtävistä, kokoonpanosta ja asettamisesta säädetään valtioneuvoston asetuksella.

Tämä laki tulee voimaan \_\_\_\_\_ päivänä \_\_\_\_\_ kuuta \_\_\_\_\_

20 .

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Helsingissä 27 päivänä huhtikuuta 2001

**Tasavallan Presidentti**

**TARJA HALONEN**

Peruspalveluministeri *Osmo Soininvaara*

*Liite  
Rinnakkais tekstit*

## 2.

### Laki

#### steriloimislain 1 ja 4 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti  
muutetaan 24 päivänä huhtikuuta 1970 annetun steriloimislain (283/1970) 1 §:n 5 ja 6 kohta sekä 4 §, sellaisina kuin ne ovat, 1 §:n 5 ja 6 kohta laissa 125/1985 ja 4 § laeissa 87/1991 ja 1083/1992, sekä lisätään 1 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 125/1985, uusi 7 kohta seuraavasti:

*Voimassa oleva laki*

*Ehdotus*

1 §  
Steriloimiseen voidaan tämän lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä:

- 5) kun on syytä otaksua, että hänen jälkeläisillään olisi tai heille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika; *tai*  
6) kun hänen sairautensa tai muu siihen verrattava syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia.

4 §  
Steriloimiseen voidaan ryhtyä:  
1) 1 §:n 1 ja 2 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa steriloimisen suorittavan lääkärin päätöksellä;  
2) 1 §:n 3 ja 4 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa kahden lääkärin päätöksellä; *sekä*  
3) 1 §:n 5 ja 6 kohdassa ja 2 §:ssä tarkoitetussa tapauksessa terveydenhuollon oikeus-  
turvakeskuksen luvalla.

1 §  
Steriloimiseen voidaan tämän lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä:

- 5) kun on syytä otaksua, että hänen jälkeläisillään olisi tai heille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika;  
6) kun hänen sairautensa tai muu siihen verrattava syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia; *tai*  
7) kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa.

4 §  
Steriloimiseen voidaan ryhtyä:  
1) 1 §:n 1 ja 2 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa steriloimisen suorittavan lääkärin päätöksellä;  
2) 1 §:n 3 ja 4 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa kahden lääkärin päätöksellä;  
3) 1 §:n 5 ja 6 kohdassa ja 2 §:ssä tarkoitetussa tapauksessa terveydenhuollon oikeus-  
turvakeskuksen luvalla; *sekä*  
4) 1 §:n 7 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa kahden lääkärin päätöksellä sosiaali-  
ja terveysministeriön antamien säännösten mukaisesti.

Edellä 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun päätöksen tulee sisältää toimenpiteen suorittavan lääkärin sekä muun lääkärin antama kirjallinen lausunto, jossa he tarkasti ilmoittavat toimenpiteen syyt ja yksimielisesti toteavat tarvittavien edellytysten olevan olemassa.

Jos yhden lääkärin, tai 1 §:n 3 ja 4 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa, kahden lääkärin päätös on kielteinen, voidaan lupaa sterilointiin pyytää terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta.

Edellä 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun päätöksen tulee sisältää toimenpiteen suorittavan lääkärin sekä muun lääkärin antama kirjallinen lausunto, jossa he tarkasti ilmoittavat toimenpiteen syyt ja yksimielisesti toteavat tarvittavien edellytysten olevan olemassa.

Jos yhden lääkärin, tai 1 §:n 3, 4 ja 7 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa, kahden lääkärin päätös on kielteinen, voidaan lupaa sterilointiin pyytää terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta.

---

*Tämä laki tulee voimaan \_\_\_\_\_ päivänä  
kuuta 20 .*

*Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan  
ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin  
toimenpiteisiin.*

---

## 4.

# Laki

## terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta annetun lain 1 ja 2 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti  
*muutetaan* terveydenhuollon oikeusturvakeskuksesta 27 marraskuuta 1992 annetun lain (1074/1992) 1 §:n 1 momentti ja 2 §, sellaisena kuin niistä on 1 §:n 1 momentti laissa 421/1998, seuraavasti:

### *Voimassa oleva laki*

1 §  
Terveystenhuollon oikeusturvakeskuksen tehtävänä on huolehtia terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvontaa sekä raskauden keskeyttämistä, sterilointia, *kastroimista*, kuolemansyyn selvittämistä ja oikeuspsykiatria koskevassa lainsäädännössä sille säädetyistä tehtävistä samoin kuin tehtävistä, jotka muussa laissa tai asetuksessa taikka niiden nojalla säädetään tai määrätään sen huolehdittaviksi. Virasto hoitaa myös ne edellä tarkoitetun lainsäädännön nojalla sen toimialaan liittyvät tehtävät, jotka *asianomainen ministeriö* sille määrää. Virasto on *asianomaisen*

### *Ehdotus*

1 §  
Terveystenhuollon oikeusturvakeskuksen tehtävänä on huolehtia terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvontaa sekä raskauden keskeyttämistä, sterilointia, kuolemansyyn selvittämistä ja oikeuspsykiatria koskevassa lainsäädännössä sille säädetyistä tehtävistä samoin kuin tehtävistä, jotka muussa laissa tai asetuksessa taikka niiden nojalla säädetään tai määrätään sen huolehdittaviksi. Virasto toimii *sosiaali- ja terveystenministeriön* alaisuudessa. Virasto hoitaa myös ne edellä tarkoitetun lainsäädännön nojalla sen toimialaan liittyvät tehtävät, jotka *mainittu ministeriö* sille

*ministeriön alainen.*

---

2 §

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksessa on terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvontalautakunta, raskauden keskeyttämis- ja sterilöimisasioiden lautakunta, *kastroimisasioiden lautakunta* ja oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta, joiden tehtävistä, kokoonpanosta ja asettamisesta säädetään valtioneuvoston asetuksella.

määrää.

---

2 §

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksessa on terveydenhuollon ammattihenkilöiden valvontalautakunta, raskauden keskeyttämis- ja sterilöimisasioiden lautakunta ja oikeuspsykiatristen asioiden lautakunta, joiden tehtävistä, kokoonpanosta ja asettamisesta säädetään valtioneuvoston asetuksella.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .*

*Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.*

---